

UTICAJ GLOBALNE EKONOMSKE KRIZE NA POLJOPRIVREDU SRBIJE

THE EFFECT OF THE GLOBAL ECONOMIC CRISIS ON AGRICULTURE OF SERBIA

Prof. dr Jelena Birovljev
Univerzitet u Novom Sadu,
Ekonomski fakultet u Subotici
birovljev@ef.uns.ac.rs

Biljana Ćetković, master
Univerzitet u Novom Sadu,
Ekonomski fakultet u Subotici
biljanas@ef.uns.ac.rs

Abstrakt: Autori rada ukazuju na negativne posledice globalne ekonomske krize na sektor poljoprivrede u Srbiji. Na razvoj poljoprivrede, kao specifične grane privrede utiče veliki broj faktora koji prilikom kvantifikovanja njihovog pojedinačnog uticaja stvaraju poteškoće, naročito u kratkom vremenskom periodu. U fokusu rada nalazi se ekonomska analiza stanja i perspektive razvoja poljoprivrede u uslovima već dugo prisutne globalne ekonomske krize. Cilj je da se ukaže na mogućnosti izlaska iz krize kroz koncipiranje nove strategije razvoja poljoprivrede Srbije.

Ključne reči: Poljoprivreda, Srbija, nacionalna i globalna ekonomska kriza

Abstract: The authors point to the negative effects of the global economic crisis on the agricultural sector in Serbia. The development of agriculture, as an specific sector of the economy is influenced by many factors which when quantifying their individual influences create difficulties, especially in a short period of time. The focus of the work is the economic analysis of the situation and prospects of the development of agriculture in the conditions of global economic crisis. The aim is to show the possibilities of overcoming the crisis through the concept of the new strategy of agricultural development in Serbia.

Key words: Agriculture, Serbia, national and global economic crisis

Uvod

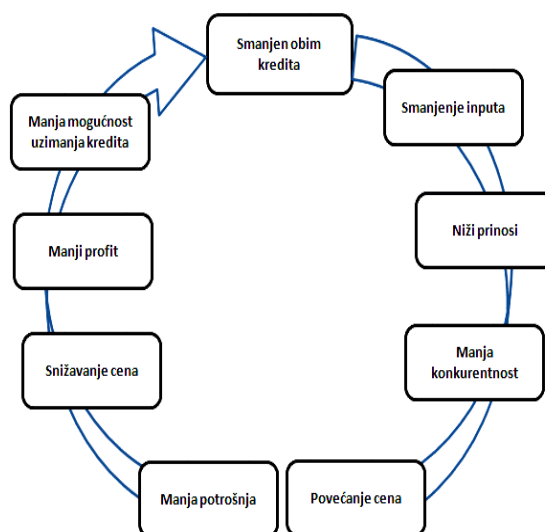
Institucije poput MMF-a, OECD-a, STO-a, kao i druge važne ekonomske institucije u svetu, bave se analiziranjem indikatora krize radi informisanja privrede i stanovništva o njenim efektima, dužini trajanja i predlozima mogućih rešenja za ublažavanje posledica. U svetu je najmanje istraživani uticaj krize na poljoprivredu. Svetska ekonomska kriza ima velike posledice po poljoprivredu SAD-a, jer smanjenje globalne tražnje i ekonomskog rasta dovodi do smanjenja tražnje za izvozom i sniženja cena poljoprivrednih proizvoda, što prouzrokuje smanjenja prihoda američkih farmera i umanjuje vrednost farmi (Ministarsvo poljoprivrede SAD, 2009). U Srbiji ne postoje relevantni Izveštaji o uticaju svetske ekonomske krize na ekonomiju Srbije tek nekoliko stručnih radova koji su i citirani u daljem tekstu.

Specifičnosti krize u poljoprivredi

Poljoprivrednu proizvodnju, u odnosu na ostale grane privrede, karakterišu i određene specifičnosti koje se odražavaju na upravljanje i ekonomiju poslovanja agrobiznis organizacija (Birovljev, Tomić, 2009). Poljoprivrednu proizvodnju ne određuje samo njen specifičan položaj u privredi, već je karakterišu i specifičnosti koje određuju njenu proizvodnju, poslovanje i ostvarenje rezultata, što je u osnovi, posledica biološkog karaktera proizvodnje. Dužina proizvodnog ciklusa i značajan uticaj vremenskih prilika na samu proizvodnju značajno otežavaju merenje uticaja pojedinih faktora na proizvodnju, naročito u kratkom vremenskom periodu. Prilikom istraživanja krize koja ima globalne razmere, teško

je razgraničiti globalni uticaj, regionalni, i specifično domaći uticaj. Takođe se javlja problem merenja međusektorskog uticaja. Neblagovremeno uviđanje procesa i trendova koji se odigravaju može za posledice da ima negativan tok, pre svega zbog nereagovanja prilikom donošenja mera za ublažavanje krize. Neophodno je, u što kraćem roku identifikovati indikatore koji bi ukazivali na postojanje i nivo krize, trendove koji bi ukazivali na kretanja indikatora, i kreirati mere za ublažavanje posledica.

Definition je najteže razgraničiti posledice i uzroke krize, kao i opredeliti se da li je smanjenje kreditne tražnje i ponude uzrok ili posledica krize. Smanjenje tražnje za poljoprivrednim proizvodima može biti posledica krize u drugim sektorima (finansijama, berzi, smanjenja kupovne moći i sl.), ali je ta kriza i uzrok smanjene proizvodnje odnosno krize u poljoprivredi. Usled velike povezanosti sektora i finansijskih tokova teško je odrediti pojedinačne uticaje; šta više, sve se mora posmatrati zajedno (Živkov et al. 2009). Kao što se može zaključiti iz navedenog nije potrebno pridavati preveliku pažnju određivanju uzroka krize i mestu nastanka kada je očigledno da se usled uzročno-posledičnih veza u različitim sektorima i povezanosti tržišta uticaj krize veoma brzo širi i na druga područja delovanja. Poljoprivreda zbog svojih specifičnosti usporava ili ubrzava krizu i njene posledice.

Slika 1. Posledice krize
Izvor: Živkov et al. 2009, str 23.

Zanemarujući poteškoće koje nastaju zbog specifičnosti poljoprivredne proizvodnje, posledice krize se ipak mogu proceniti na osnovu određenih pravilnih zakonitosti i poznavanjem tržišnih prilika. Svakako da će posledice imati kratkoročni efekat, ali je neizbežno da će se osetiti i dugoročne promene.

Tabela 1. Karakteristike poljoprivrede Srbije koje imaju svoj specifičan uticaj na krizu⁸¹

Primarna proizvodnja	
Veliki uticaj vremenskih prilika	Teško je predvideti kakvi će biti vremenski uslovi, Isti vremenski uslovi imaju različiti uticaj na određenu proizvodnju
Veliki broj malih proizvođača koji proizvode za sopstvene potrebe	Teško je predvideti njihovo ponašanje
Poljoprivreda ima dugačak obrt proizvodnje koji nekada iznosi i godinu dana	Teškoće u primećivanju postojanja i intenziteta krize, pa samim tim postoji i velika mogućnost zakasnelog reagovanja. Teško je popraviti urađeno, a greške su dugoročnije u poljoprivredi nego u drugim delatnostima
Značajna povezanost proizvodnji gde jedna predstavlja inpute za drugu	Velika povezanost proizvodnji uslovljava da se, ukoliko je jedna proizvodnja značajno pogođena krizom, bilo usled smanjenen potrošnje ili raspoloživog kapitala, to vrlo brzo oseti u svim vezanim proizvodnjama, iako one nemaju toliko problema (npr. smanjenje potrošnje mesa će uticati ne samo na manju potrošnju stočne hrane nego i na proizvodnju lucerke, kukuruza i slično.)
Prerada	
Relativno mali broj preradnih kapaciteta sa karakteristikama monopola u određenim proizvodnjama	Neizgrađeno tržište i greške u funkcionisanju tržišta otežavaju procenu reagovanja jer se često primenjuje netržišno rešenje
Vrlo izražena vertikalna povezanost u kojoj onaj koji preraduje u isto vreme i proizvodi i prodaje inpute	Zatvoren lanac ne podleže toliko spoljnim uticajima pa samim tim i krizne situacije ga manje pogađaju, jer je moguće vršiti sopstvenu preraspodelu unutar tržišnog lanca
Potrošnja hrane	
Mogućnost supstitucije	Usled velikih varijacija različitih proizvoda, poljoprivreda ima veliku mogućnost supstitucije na koju najčešće utiče cena, ali i afiniteti potrošača, što pak otežava procene ponašanja

⁸¹ Izvor: Živkov et al. 2009, str 24.

Stanje i problemi u poljoprivredi Srbije

Na razvoj poljoprivrede utiče veliki broj faktora i metodološki je veoma zahtevno kvantificirati njihov pojedinačni uticaj. Sistematizacijom se mogu svrstati u tri osnovne grupe: prirodni, demografski i ekonomski faktori. Uloga i značaj navedenih faktora se menjaju u pojedinim etapama društveno-ekonomskog razvoja određene zemlje što utiče na već pomenute poteškoće prilikom kvantificiranja njihovog značaja. Prilikom ekonomske analize stanja i perspektive poljoprivrede Srbije u uslovima već decenijama prisutne ekonomske krize, posebno su naglašeni problemi:

1. Smanjenja dohotka poljoprivrednih proizvođača;
2. Smanjenja stranih direktnih investicija i
3. Smanjenja kupovne moći potrošača

Srbija je već decenijama u stanju ekonomske devastacije i konstantnog smanjenja dohotka poljoprivrednih proizvođača, što se najčešće manifestuje kroz izvlačenje viška vrednosti iz poljoprivrede uglavnom u korist: industrije, trgovine i bankarstva.

Industrijski sektor ekonomski devastira farmerski sektor po dva osnova (Tomić, Ševarlić, 2010):

- prvo, stalnim povećanjem cena agrarnih inputa (mineralno đubrivo, sredstva za zaštitu bilja, energenti, semenski i sadni materijal, poljoprivredna mehanizacija, veterinarski lekovi i usluge...) i porastom dispariteta cena na štetu poljoprivrednih proizvođača i
- drugo, relativno niskim otkupnim cenama poljoprivrednih proizvoda za potrebe upošljavanja kapaciteta različitih grana prerađivačke industrije (prehrambeni proizvodi, pića, duvan, stočna hrana...) čime se stalno smanjuje udeo farmerskog sektora u strukturi cene koštanja finalnih poljoprivredno-prehrambenih proizvoda, pića i cigareta i drugih proizvoda na bazi sirovina poljoprivrednog porekla.

Sektor trgovine, takođe, po dva osnova doprinosi ekonomskoj devastaciji i farmerskog i postfarmerskog sektora agroprivrede, i to (Ševarlić, Tomić, 2007):

- prvo, relativno visokim maržama na poljoprivredno-prehrambene proizvode i
- drugo, neprimereno dugim ugovorenim rokovima i nepoštovanjem istih za isplatu preuzetih roba..

Trgovinski sektor na ovaj način, za sopstveni razvoj, obezbeđuje beskamatna sredstva, ugrožavajući ospitanak i konkurentnost domaćih

proizvođača poljoprivredno-prehrambenih proizvoda kako na inostranom, tako i na domaćem tržištu.

Bankarski sektor ekonomski devastira sva tri sektora agroprivrede (predfarmerski, farmerski i postfarmerski) a posebno farmerski, s obzirom da je visina kamata na bankarske kredite apsolutno neprimerena zbog specifičnosti u poljoprivrednoj proizvodnji (dug ciklusa reprodukcije i spor obrt kapitala).

Kao posledica sinergetskog delovanja sva tri sektora na ekonomsku devastaciju agroprivrede, analizom poslovanja farmerskog sektora, dolazi se do zaključka da je većina ostvarila negativan rezultat. Strategija većine poljoprivrednika u doba krize je bila da se smanje inputi za proizvodnju zbog skupljeg i manje količine novca u odnosu na prethodnu godinu, većeg troška usled skupljih inputa i izgubljenog poverenja u sistem koji obećava povraćaj uloženog.

Niži nivo životnog standarda, umanjeni prihodi poljoprivrednika praćeni nedostatkom investicija u poljoprivredni sektor, kao i smanjena konkurentnost uzrokuju negativne dugoročne posledice, pogotovo kada je usled smanjene tražnje i većeg protekcionizma, sve teže izvoziti robu. Istovremeno, smanjuje se kupovna moć poljoprivrednih proizvođača i njihova tražnja za agrarnim inputima, što utiče na ekstenzivnost poljoprivredne proizvodnje, stagnantnu nestabilnost prinosa i obima proizvodnje, relativno nizak stepen iskorišćavanja kapaciteta odgovarajućih grana prerađivačke industrije i još veće smanjenje konkurentnosti agroprivrede Srbije na sve liberalnijem tržištu (Tomić, Popović, 2000). Trenutni uslovi privređivanja u Srbiji podstiču smanjenje priliva SDI kao i činjenica, da je poljoprivreda, za razliku od drugih profitabilnijih sektora privrede, nepopularna delatnost za strane direktne investicije (Kapor, 2009).

Za Republiku Srbiju, pored intezivnih promena kako u obimu SDI, tako i u granskoj odnosno sektorskoj strukturi, karakteristična su intezivna kolebanja. SDI se pretežno realizuju u sektoru nerazmenjivih dobara (bankarstvo, osiguranje, telekomunikacije, energetika, nekretnine, trgovina na malo), dok je učešće SDI u sektoru razmenjivih dobara (industrija i rudarstvo) na nezadovoljavajućem nivou. Privredni rast je održiviji u privredama sa snažnim sektorima razmenjivih dobara, stoga veću pažnju treba posvetiti privlačenju SDI u ove sektore.

Posledice izuzetno lošeg učešća poljoprivrede u ukupnom plasmanu SDI u Srbiji su (Dašić, 2011):

- nizak stepen profitabilnosti sektora,
- uticaj klimatskih i ekonomskih promena na proizvodnju,
- nepovoljna agrarna struktura,

- neprisutnost standarda kvaliteta i državnih subvencija potrebnih za plasman poljoprivredno-prehrambenih proizvoda na inostranim tržištima.

Sa svrhom daljeg privrednog rasta i razvoja, smanjenja regionalnih dispariteta, Srbija bi trebalo da primeni čitav niz mera i instrumenata ekonomske politike, koje bi dodatno stimulisale priliv SDI, kako u zemlji tako i u pojedinačnim regionima. Neophodno bi bilo da se stvore povoljniji uslovi poslovanja u zemlji, a prevashodno u nerazvijenim regionima, što bi imalo za posledicu ulazak SDI direktno u te regione (Dašić, 2006).

Da bi došlo do povećanja priliva SDI neophodno je izraditi i razviti tržišni ambijent privedivanja koji bi se sastojao od pravnih i institucionalnih okvira čime bi se stvorila sigurnost i poverenje stranim investitorima, liberalizovani investicioni režimi za strana ulaganja, postojanje efikasnih ekonomskih mehanizama i stabilnost makroekonomskih uslova.

Srbija se nalazi na putu pridruživanja Evropskoj Uniji, stoga je neophodno zaustaviti nepovoljne tendencije u okvirima nacionalne ekonomije, koje se posebno manifestuju u funkciji poljoprivrede kao socijalnog „stabilizatora”, koje su dodatno produbljene delovanjem globalne ekonomske krize. Najpre se navedeno odnosi na opšti pad cena poljoprivrednih proizvoda, čiji je intenzitet smanjenja znatno jači od smanjenje cena agrarnih inputa i finalnih poljoprivredno-prehrambenih proizvoda. Povrh svega, tokom globalne ekonomske krize dolazi do smanjenja tražnje za profitabilnijim poljoprivredno-prehrambenim, zdravstveno-bezbednijim proizvodima, time se stvara nepovoljna kvalitativna struktura poljoprivredne proizvodnje. Shodno prethodnim konstatacijama, smanjuje se kreditni potencijal, naročito za poljoprivrednu proizvodnju jer poljoprivredna gazdinstva u uslovima ekonomske krize izbegavaju kreditna zaduženja zbog tržišnih kolebanja kao i poslovnog rizika koji je u poljoprivredi znatno viši. U uslovima smanjenjenog obima i poskupljenja raspoloživih finansijskih sredstava, poljoprivrednici se najčešće opredeljuju za smanjenje setvenih površina i broja stoke, kao i za ekstenzivniju proizvodnju koja iziskuje manje finansijskih sredstava čime se usporava tempo procesa modernizacije i međunarodnih integracija srpske poljoprivrede (Tomić, Ševarlić, Lukač, 2008). Na posletku, globalna ekonomska kriza ne samo da se direktno odrazila na smanjenje priliva SDI, već je doprinela i pojavi reverzibilnih procesa odnosno odliva SDI iz Srbije (World Investment Report, 2009).

Radi napretka poljoprivrede Srbije na globalnom tržištu neophodno je preduzeti čitav niz međusobno usklađenih mera i aktivnosti kao što su (Tomić, Ševarlić, 2010):

- oživljavanje dofarmerskog sektora, naročito u proizvodnji mineralnih đubriva i mehanizacije za mala i srednja poljoprivredna gazdinstva;
- zamenu neobnovljivih sa obnovljivim kao i alternativnim izvorima energije, u čemu značajno Srbija zaostaje ne samo za razvijenijim zemljama veći za zemljama u okruženju;
- nepostojanje razvojne banke za sektor agropivrede čime bi se povoljnijim finansiranjem poljoprivrede dodatno poboljšao njen ekonomski položaj i konkurentnost na domaćem i inostranom tržištu (Vlahović B., Tomić D., Ševarlić M., 2009);
- prilagođavanje strukture poljoprivredne proizvodnje u skladu sa zahtevima tržišta i okretanje ka profitabilnijim linijama proizvodnje, prevashodno u voćarstvu, povrtarstvu i stočarstvu (IEP, 50 programa – pogled u budućnost, 2000);
- povećanje kupovne moći poljoprivrednih proizvođača je neminovnost i zbog razvoja predfarmerskog (povećanje nabavke inputa) i postfarmerskog sektora (povećanje ponude sirovina za prerađivačku industriju i veća uposlenost njihovih kapaciteta);
- preinačavanje postfarmerskog sektora i kompleksnije korišćenje prerađivačkih kapaciteta, sa ciljem orijentacije na dominaciju visokokvalitetnih proizvoda viših faza prerada;
- razvoj infrastrukture za potrebe poljoprivrede (odvodnjavanje i navodnjavanje, putna mreža, protivgradna zaštita, sistemi za prečišćavanje otpadnih voda...) itd.

5. Zaključak

Posledice svetske ekonomske krize na agropivredu Srbije su značajne s obzirom da su produbile već postojeću. Uticaj krize ogleda se u smanjenju dohotka poljoprivrednih proizvođača, prilivu stranih direktnih investicija i smanjenju kupovne moći potrošača, kao i uopšteno lošem ekonomskom stanju u poljoprivredi. Nameće se potreba definisanja nove strategije razvoja agropivrede Srbije. Naime, napredak poljoprivredne proizvodnje neposredno je povezan sa razvojem drugih privrednih delatnosti i to ne

samo u predfarmerskom i postfarmerskom sektoru agroprivrede već i sa neagrarnim delatnostima (saobraćaj, telekomunikacije, obrazovanje i nauka) stoga je neophodno poboljšati makroekonomsku stabilnost i zaustaviti odliv i povećati priliv SDI u poljoprivredu i druge sektore agroprivrede. Porodična gazdinstva i zadruge predstavljaju potencijalno najveće rezerve za povećanje obima i konkurentnosti poljoprivredne proizvodnje. Ključno je ustanoviti društveno-odgovorno ponašanje i jasno definisati ulogu agrarnih institucija i subjekata u agroprivredi kao i usmeriti delatnost obrazovnih i naučno-istraživačkih organizacija ka subjektima agroprivrede. Usklađivanje aktivnosti u međunarodnim integracionim procesima sa interesima proizvođača poljoprivredno-prehrambenih proizvoda i dugoročnim nacionalnim interesima je svakako korak koji mora biti učinjen.

Osnovni cilj rada je da se ukaže na nova promišljanja o perspektivama razvoja poljoprivrede, koja se temelje na posledicama promena u novim konceptima razvoja u periodu posle implementacije tzv. zelene revolucije, klimatskim promenama na globalnom nivou, energetskim ograničenjima i ekonomskoj krizi.

Literatura

- [1] 50 programa – pogled u budućnost, (2000), IEP, Beograd.
- [2] Birovljev, J., Tomić, R. (2009) Menadžment u agrobiznisu, Ekonomski fakultet u Subotici, str. 166
- [3] Dašić, B., (2006) Stvaranje povoljnog institucionalnog ambijenta kao preduslov za privlačenje stranih investicija, Ekonomski horizonti 1-2/2006
- [4] Dašić, B. (2011) Strane direktne investicije kao pokazatelj regionalnih neravnomernosti u Srbiji i mogućnosti njihove efikasne alokacije, Ekonomski horizonti, 2011, 13, (1) str. 27-42
- [5] Kapor, P. (2009) Strane direktne investicije u poljoprivredi. Ekonomika poljoprivrede, br. 2, str. 231–244.
- [6] Ministarstvo poljoprivrede SAD (USDA) (2009) World Economic crisis, What it means for U.S. Agriculture?
- [7] Ševarlić, M., Tomić, D. (2007) Agrarna i ruralna politika u Srbiji – kompatibilnost sa drugim zemljama. Tematski zbornik Agrarna i ruralna politika u Srbiji (1), DAES, Beograd, str. 13–22.
- [8] Tomić, D., Popović, V. (2000) Kako povećati kupovnu moć poljoprivrede Jugoslavije – izazovi u 2001. godini. Ekonomika poljoprivrede, br. 3–4, str. 3–18.
- [9] Tomić, D., Ševarlić, M., Lukač, D. (2008) Agroprivreda Srbije, zemalja CEFTA i Evropske unije – komparacije i problemi integracije naše agroprivrede. Tematski zbornik Evropska unija i Zapadni Balkan – izazovi za agroprivredu Srbije: Šta nam je činiti?, DAES, Beograd, str. 21–34.
- [10] Vlahović, B., Tomić, D., Ševarlić, M. (2009) Konkurentnost agroprivrede Srbije – činilac uspeha na međunarodnom tržištu. Tematski zbornik Agroprivreda Srbije i evropske integracije: Gde smo i kako dalje?, DAES, Beograd, str. 61–80.
- [11] World Investment Report 2009. (2009) UNCTAD, www.unctad.org/fdistatistics
- [12] Živkov, G., Vonnegut, A., Obućina, B., Popadić, N. (2009) Uticaj svetske ekonomske krize na Srbiju, Izradu ove publikacije je omogućila podrška Misije Američke agencije za međunarodni razvoj (USAID) u Srbiji, prema ugovoru br. EDH-I-00-05-00004-00, Task Order 09. Str 23-24